

Θρήνος και ταφικά έθιμα στο Βυζάντιο

/ Ιστορία - Εθνικά Θέματα

Ο λαός μας, ακόμα και σήμερα, ως προς τα ταφικά έθιμα φαίνεται συντηρητικός, αντιμετωπίζει το θάνατο και την ταφή των προγόνων του με προσήλωση και εμμονή στις παραδόσεις, τις δοξασίες και τις συνήθειες, που αυτοί του κληροδότησαν.

Έτσι, πολλά σημερινά έθιμα ανάγονται στην αρχαιότητα, στα ομηρικά χρόνια, και ο λαός μας τα διατηρεί αφομοιωμένα μέσα στη χριστιανική θρησκεία. Όμως, δεν είναι λίγες οι αλλαγές που συντελέστηκαν στο μεταχριστιανικό κόσμο.

Ο θάνατος και η ταφή του Χριστού, η ίδρυση της Εκκλησίας και η πίστη στην ανάσταση των νεκρών, αναδιαμόρφωσαν το εθιμοτυπικό και τις ταφές από τους χρόνους του Βυζαντίου μέχρι και τα νεότερα χρόνια.

Ο θάνατος

Όταν ο νεκρός αισθανόταν το θάνατο να πλησιάζει φρόντιζε για τη διαθήκη του, στην οποία επισήμανε ότι την υπογράφει με σώας τας φρένας. Στη συνέχεια ερχόταν ιερέας, σαν προάγγελος του θανάτου, να εξομολογήσει και να κοινωνήσει

τον μελλοθάνατο. Ταυτόχρονα οι συγγενείς και προσφιλείς μαζεύονταν να χαιρετήσουν τον άνθρωπό τους και επερχόμενου του θανάτου, του έκλειναν τα μάτια και το στόμα. Ακολουθούσε το λουτρό, το οποίο στους ιερωμένους γίνονταν με σταυρικές κινήσεις, ενώ στη συνέχεια, σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση που υιοθετήθηκε, άλειφαν το σώμα με μύρα.

Ο θρήνος και το πένθος

Μετά το στολισμό του νεκρού, οι παρευρισκόμενοι θρηνούσαν, οι γυναίκες αποκάλυπταν το κεφάλι και τράβαγαν τα μαλλιά τους, τα ρούχα τους και μέλη του σώματός τους. Κάποιες φορές και οι άνδρες εξέφραζαν τον πόνο τους με τις ίδιες έντονες κινήσεις, ενώ δεν έλειπαν οι περιπτώσεις που θρηνούντες χτυπιούνταν μέχρι θανάτου. Παρόλες τις προσπάθειες, από τους φρονιμότερους, αποτροπής των παραπάνω εκδηλώσεων ως μη χριστιανικών, σε συνέχεια των αρχαίων και εβραϊκών εθίμων, αυτές επιβίωσαν μέχρι και τη σύγχρονη εποχή.

Τον νεκρό, επίσης, θρηνούσαν, συγγενείς και μοιρολογίστρες, με τα μοιρολόγια, άσματα εγκωμιαστικά και πένθιμα, το περιεχόμενο των οποίων για τα βυζαντινά χρόνια λαμβάνουμε από μεταφορές τους μέσα σε βυζαντινά μυθιστορήματα. Οι στίχοι μίλαγαν για τη χαμένη νεότητα των νεαρών νεκρών, εκφράζανε το παράπονο της χηρείας στο σύζυγο που έφυγε, ζητούσαν τελευταίες συμβουλές από το νεκρό γονέα. Ο νεκρός φυλασσόταν από τους προσφιλείς του μια νύχτα πριν ταφεί, ένα έθιμο που διατηρείται ακόμα στην ελληνική ύπαιθρο.

Η δήλωση του πένθους - απαράβατο έθιμο για τους Βυζαντινούς - εκφραζόταν κυρίως με το κόψιμο των μαλλιών, τα μαύρα ρούχα και με την αποχή από το πλούσιμο, και, κατά διαστήματα, από το φαγητό. Στο Βυζάντιο, κατά τη ρωμαϊκή συνήθεια, το βαρύ πένθος διαρκούσε εννιά μέρες, ενώ το κανονικό τουλάχιστον ένα χρόνο.

Η εκφορά του νεκρού και η πομπή

Μετά το θρήνο άρχιζε η κηδεία ή εξόδιον, τελετουργία που δεν ήταν χρονικά προκαθορισμένη, αν και το μεσογειακό κλίμα δεν επέτρεπε την καθυστέρηση της ταφής. Τοποθετούσαν το νεκρό σε φέρετρο, με το πρόσωπο ακάλυπτο, σύμφωνα με το αρχαίο τυπικό, και κατά τη νεκρική πομπή οι συγγενείς ή φίλοι του νεκρού ή ακόμα και επαγγελματίες νεκροφόροι κουβαλούσαν τη σορό στους ώμους. Τα φέρετρα έμοιαζαν με κρεβάτια, κατασκευάζονταν από απλό ξύλο ενώ των πλουσιότερων, από ξύλο κέδρου ή κυπαρισσιού ή ακόμα από ασήμι ή χρυσό. Τα απλούστερα φέρετρα, από τη βυζαντινή εποχή μέχρι και τον 20ό αιώνα, ήταν κτήμα των εκκλησιών και ενοικιάζονταν στις κηδείες.

Στην κηδεία μετείχαν όλοι οι συγγενείς και φίλοι, οι δούλοι και όσοι είχαν

ευεργετηθεί από το νεκρό. Αν ήταν παραγγελία του νεκρού ή υπόσχεση των κληρονόμων του, οι δούλοι που ακολουθούσαν στην κηδεία ελευθερώνονταν και ήταν νομικά κατοχυρωμένοι σε αυτό. Εάν ο εκλιπών ήταν μέλος συντεχνίας, όλοι οι συνάδελφοί του ήταν υποχρεωμένοι να παραβρεθούν στην κηδεία. Την εξόδιον των δημοσίων προσώπων παρακολουθούσαν όλοι οι πολίτες, ενώ στων ευγενών παραβρίσκονταν ακόμα και τα άλογα τους.

Στην πομπή προηγούνταν οι ιερείς που έψαλλαν κρατώντας κεριά και θυμιάματα, ακολουθούσε το σκήνωμα και έπονταν οι λαϊκοί με λαμπάδες στα χέρια. Ταυτόχρονα, καθ' όλη τη διάρκεια, χτυπούσαν οι καμπάνες. Ακόμα, μετείχαν και οι μοιρολογίστρες που συνέχιζαν το θρήνο, έθιμο αρχαίο ελληνικό και ιουδαϊκό που διατηρήθηκε στη βυζαντινή και οθωμανική εποχή, στα χρόνια της ενετοκρατίας και μέχρι σήμερα. Δεν έλειπαν, στη νεκρική πομπή, επεισόδια για πιθανές οικονομικές οφειλές του νεκρού, για τα οποία ο νόμος προέβλεπε ποινές. Άλλωστε, οι πενθούντες ήταν γενικώς προστατευμένοι από το νόμο, προκειμένου να μένουν ανενόχλητοι.

Η νεκρώσιμος ακολουθία και η ταφή

Με την άφιξη στο ναό, η κλίνη τοποθετούνταν σε βάθρο μπροστά στη τράπεζα εάν ο νεκρός ήταν ιερωμένος, στο νάρθηκα εάν ήταν λαϊκός και πάντως με το κεφάλι του στην ανατολή. Η θέση της κεφαλής του νεκρού προς ανατολάς, που συνηθίζεται στο χριστιανικό κόσμο ήταν άγνωστη στα αρχαία χρόνια και πιστεύεται ότι κληρονομήθηκε από τους Ινδούς στα ελληνιστικά χρόνια. Τον 15ο αιώνα όλοι τοποθετούνταν πλέον στον κυρίως ναό.

Ακολουθούσε η νεκρώσιμος ακολουθία, η οποία διέφερε εάν επρόκειτο για λαϊκούς, ιερείς, μοναχούς ή νήπια. Τη θρησκευτική τέλεση της κηδείας, αλλά όχι την ταφή, αρνούνταν η εκκλησία στους αλλόθρησκους, στους αιρετικούς και στους σχισματικούς, στα αβάπτιστα αποθανόντα παιδιά, στους αμετανόητους

αφορισθέντες και στους αυτόχειρες που δεν έπασχαν από ψυχικό νόσημα.

Μετά την ακολουθία η πομπή συνόδευε το φέρετρο στον τάφο, όπου κάποιος προσφιλής του νεκρού, όπως και στην αρχαία ελληνική και ιουδαϊκή παράδοση, εκφωνούσε επιτάφιο λόγο, βιογραφικό και εγκωμιαστικό του νεκρού, παρηγορητικό για τους δικούς του. Κατόπιν, έβαζαν το φέρετρο στον τάφο, μαζί με κτερίσματα (κοσμήματα, χρήματα κ.α. όπως γινόταν και στην αρχαιότητα), και ο ιερέας περιέχυνε το σώμα του με λάδι και έριχναν ένα πήλινο τεμάχιο που έφερε χαραγμένο σταυρό, συνήθεια που συνεχίστηκε μέχρι πρόσφατα.

Από τα βυζαντινά χρόνια, άρχισαν να θάβουν την ημέρα τους νεκρούς τους, αφού οι πατέρες της εκκλησίας πολέμησαν την αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων και των Ιουδαίων που θεωρούσαν τους νεκρούς πηγή μόλυνσης και για αυτό τους έθαβαν νύχτα. Η συνάντηση κηδείας με μία άλλη, θεωρούταν κακός οιωνός.

Η κηδεία των φτωχών στο Βυζάντιο αποτελούσε προβλεπόμενο κρατικό έξοδο, με την συνδρομή της εκκλησίας, που είχε ταμείο για την ταφή άπορων και ξένων.

Το βυζαντινά «κοράκια» και άλλα επαγγέλματα

Οι **δεκανοί** ήταν υπαξιωματικοί του βυζαντινού στρατού και επιφορτισμένοι τόσο με τη συνοδεία του νεκρού μέχρι τον τόπο του ενταφιασμού, όσο και με την τήρηση της τάξης κατά την εκφορά και την απόθεση του λειψάνου στον τάφο.

Οι **λεκτικάριοι** ήταν αυτοί που έφεραν τη “lectica”, τα φέρετρα δηλαδή, με τα οποία μεταφέρονταν τα λείψανα από την οικία του αποβιώσαντα στο ναό, όπου λάμβανε χώρα η νεκρώσιμη ακολουθία και στη συνέχεια στον τόπο ενταφιασμού, όπου απέθεταν το λείψανο στον τάφο.

Οι **κοπιαταί** ήταν τα πρόσωπα που κατασκεύαζαν τον τάφο ή διαμόρφωναν κατάλληλα το χώρο ταφής που υπήρχε στα κοιμητήρια. Οι δε **μνημοράλιοι** κατασκεύαζαν τους τάφους, τα βασιλικά μνήματα και αναλάμβαναν και τη φύλαξη αυτών.

Οι **ασκήτριοι** και οι κανονικαί ήταν γυναίκες αφιερωμένες στην εκκλησία, προηγούνταν και έπονταν της σορού ψάλλοντας, ενώ αναλάμβαναν και τη φροντίδα για τους νεκρούς στις μονές και στα ξενοδοχεία.

Οι **μοιρολογίστρες** ήταν επαγγελματίες, όχι μόνο στο Βυζάντιο αλλά και αργότερα. Προσλαμβάνονταν και πληρώνονταν από τους πενθούντες, χωρίς όμως να είναι νομικά κατοχυρωμένες.

Πηγή: cognoscoteam.gr